

Älvsborgs Kungsladugård

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning L1969:967 | Göteborg 185:1 | Majorna 720:419

Förundersökning | Göteborg | Göteborgs stad

Niklas Borg, Johan Thörnqvist & Tom Wennberg

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs stadsmuseum 2022
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.goteborgsstadsmuseum.se

REDAKTION
Niklas Borg
Else-Britt Filipsson
Tara Gullbrand
Karolina Kegel
Ulf Ragnesten
Johan Thörnqvist
Tom Wennberg

Omslag: Karta över kKlippanområdet av B.W. Carlberg från 1727. GSM arkiv.
Baksida: Del av Kungsladugårds stenlagda gårdsplan i schakt 2. Foto mot nordväst.

UPPHOVSÄTT
Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Villkor: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	1
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	1
INLEDNING	1
HISTORIK	5
UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING	12
TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR	12
SYFTE OCH UNDERSÖKNINGSMETOD	18
NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR	18
GRÄVNINGSLÄMNINGAR	19
Länga 1	21
Länga 2	24
Länga 3	28
Gårdsplan	30
Slagfält/Industrilämningar	35
Huskonstruktion, i nordvästra delen av schakt 2	35
Industrilämningar och slagfält vid schakt 4	36
Industrilager, huskonstruktion och slagfält i schakt 5	36
FYNDBESKRIVNING	39
Industrilager från 1800-tal och tidigt 1900-tal	40
Schakt 2	40
Schakt 3	40
Schakt 4	41
Schakt 5	41
Äldre markhorisont från senast tidigt 1800-tal	41
TOLKNING OCH DATERING	43
Älvsborgs fästning med belägringar	43
Vetenskaplig potential	43
Älvsborgs Kungsladugård	44

Vetenskaplig potential.....	45
Industri- och djuphamnsepoken	46
Vetenskaplig potential.....	46
Fynd.....	46
ANTIKVARISK BEDÖMNING	46
LITTERATUR.....	47

ÄLVSBORGS KUNGSLADUGÅRD

Arkeologisk förundersökning

SAMMANFATTNING

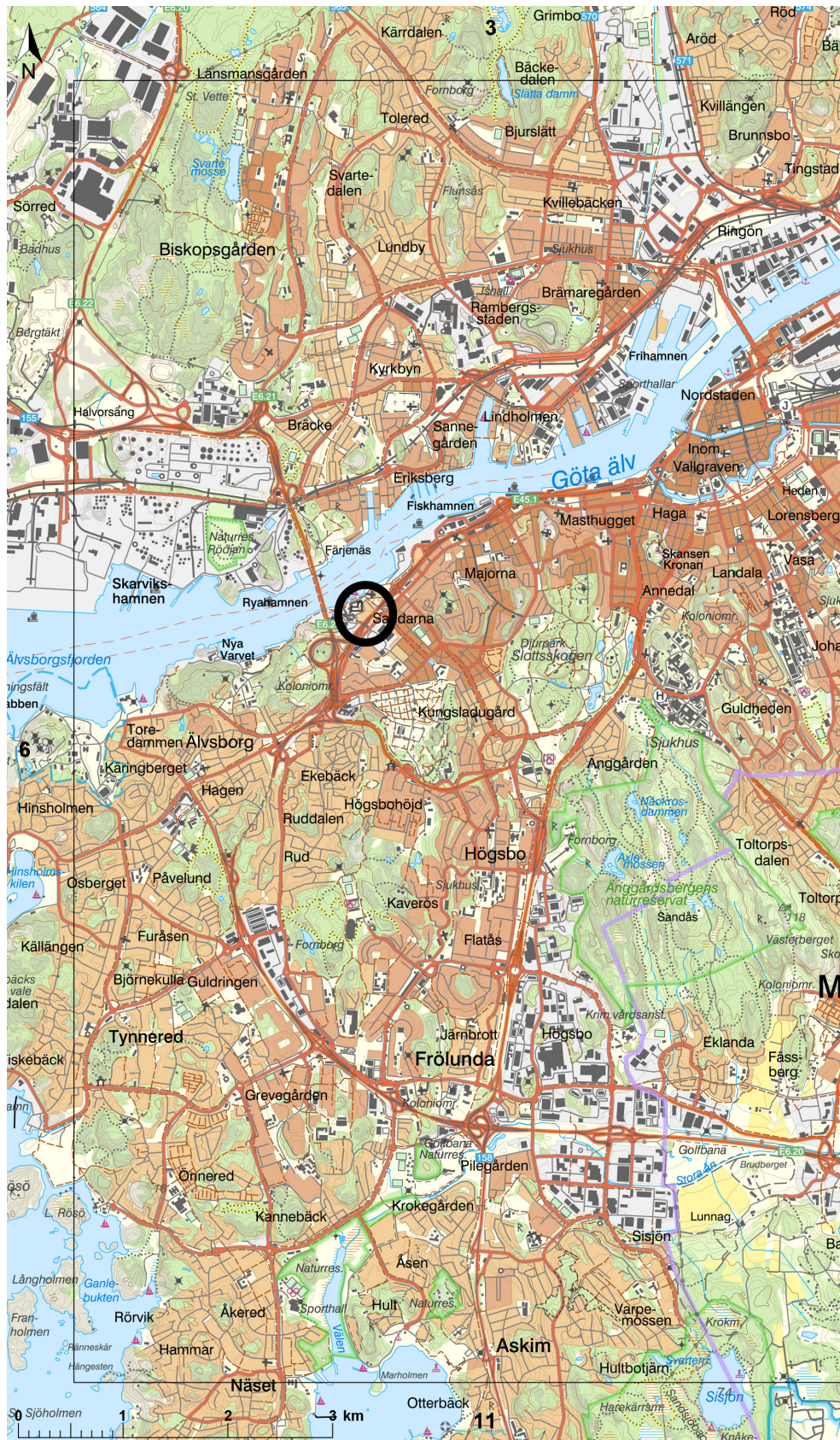
Under en dryg vecka i november 2022 utförde Göteborgs stadsmuseum en förundersökning av Älvsborg Kungsladugårds gamla ekonomibyggnader. Undersökningen påvisade tre olika tidshorisonter som delvis överlappar varandra. Dessa är Älvsborgs fästning med slagfältet efter Älvsborgs belägringar (främst 1563 och 1612), Kungsladugård (1665-1810) samt den tidiga protoindustrin (1700-1800-tal). Lämningar framkom över hela ytan.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-7740-2022
Uppdragsnummer i Fornreg:	202201239
GSM dnr:	231/22
Fastighet:	Majorna 720:319
Landskap:	Västra Götaland
Socken:	Göteborg
Koordinater:	N:6 396 744 / E:144 621 (SWEREF 99 12 00)
Uppdragsgivare:	Brända Kungsladugården AB
Grävningsorsak:	Nybyggnation
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2022-11-03 – 2022-11-09
Undersökt yta:	3 841 m ² (undersökningsområde), 368 m ² (schakt)
Antal arkeologtimmar i fält:	84
Platsledare:	Johan Thörnqvist, Tom Wennberg
Övriga deltagare i fält:	Niklas Borg, Tara Gullbrand
Inventariernr GSM:	GSMS:220080

INLEDNING

På uppdrag av Brända Kungsladugården AB har Göteborgs stadsmuseum utfört en arkeologisk förundersökning av Älvsborgs Kungsladugård (figur 1–3). Anledningen är nybyggnation av området där Kungsladugårds ekonomibyggnader tidigare stod, vilka så olyckligt brann ner 27 december 2003. En mindre del av den södra längan fanns kvar tills häromåret då den dömdes ut och revs även den. Undersökningen föregår en nyexploatering av området.

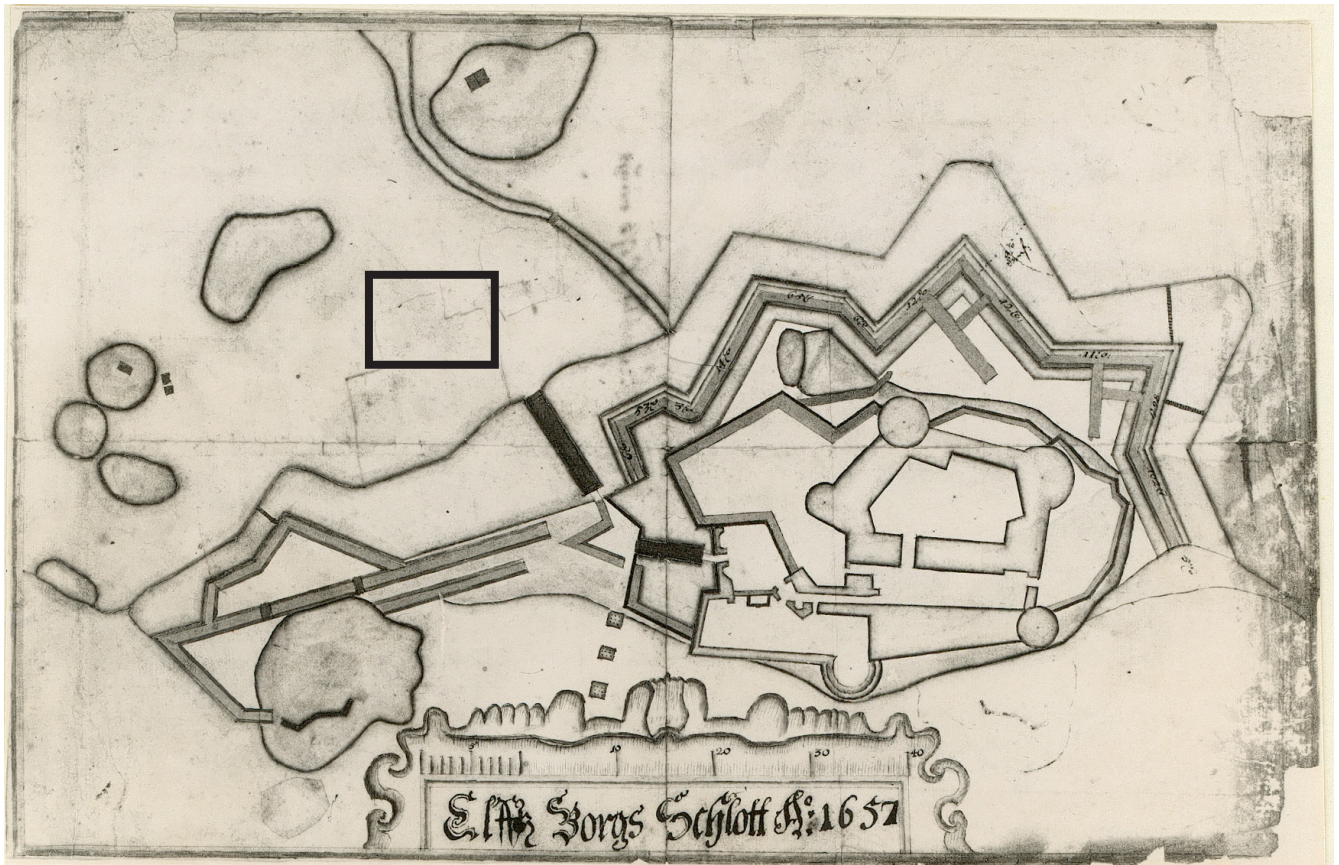
Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på Topografiska kartan. Skala 1:50 000.

Figur 2. Undersökningsområdet markerat i rött på stadskartan. Skala 1:2 500.

Figur 3. Grävda ytor markerat i rött på ortofoto med tillhörande fastigheter. Skala 1:500

Figur 4. Planritning över Älvsborgs slott och fästning från 1657 med älven och norr nedåt i bild. Ritningen visar fästningen i sitt mest utbyggda läge några år före raseringen 1660. Aktuell undersökningsområde ungefär markerat i bild. Krigsarkivet.

HISTORIK

Aktuell förundersökning berör främst lämningar efter Älvsborgs Kungsladugård vilken enligt källorna flyttade till sitt nuvarande läge på 1660-talet. I området finns även lämningar efter Älvsborgs slott etablerat på 1360-talet samt Göteborgs djuphamn från 1600-talet och tidiga industri från 1760-tal och framåt. Följaktligen en historiskt mycket intensiv och intressant plats.

Älvsborgs slott och fästning - slagfält

Älvsborg slott anläggs på slottskullen under 1360-talet i samband med att slottet på Lindholmen avvecklas. Det var länge en träborg med enkla försvarskonstruktioner. Under Gustaf Vasas tid byggdes slottet om till ett komplex i sten och under hans söner vid 1500-talets slut blev den medeltida borgen en modernare fästning med bastioner och yttre befästningar (figur 4). Höjden var även omfluten av en vallgrav vars ålder inte är helt klarlagd. Den förbättras dock under 1500- och 1600-talen. Fästningen blev snabbt omodern under 1600-talet och rivs 1660 till förmån för framför allt uppförandet av Nya Älvsborg längre ut i älvmynningen.

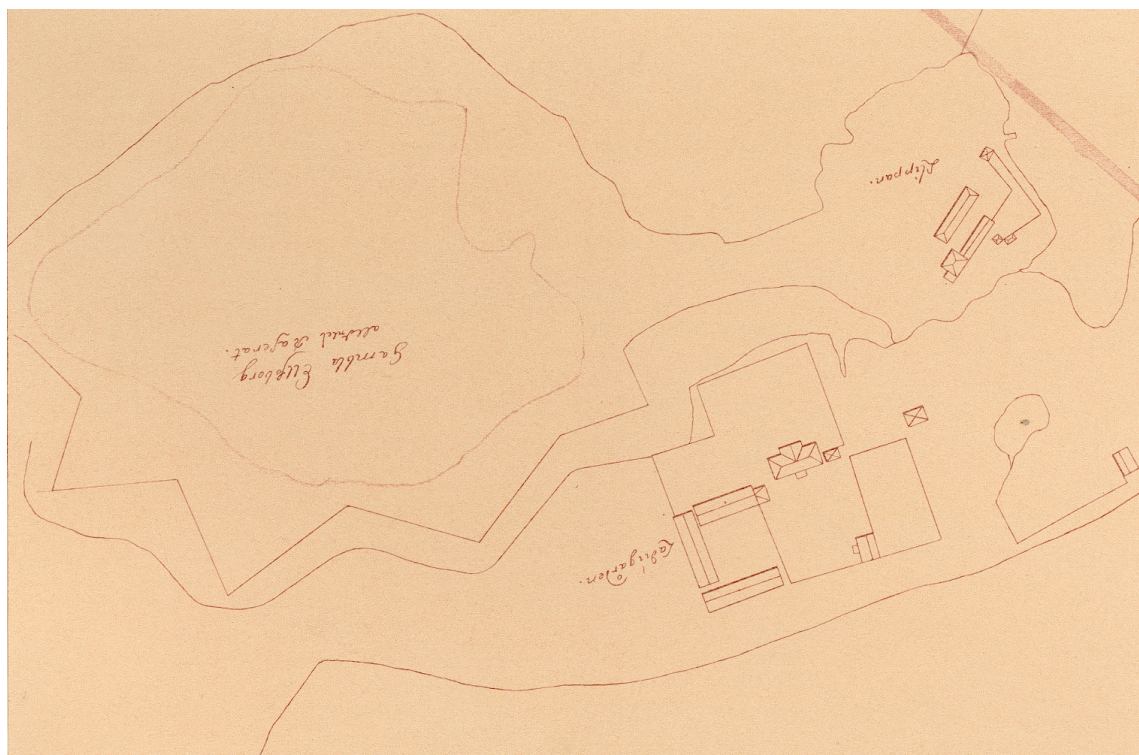

Figur 5. Geometrisk avritning av Kungsladugårds ägor från 1655 av Kiettil Claesson. Ladugården syns utmärkt en bit söder om strandkanten mitt i bild. I övre delen till vänster syn en fantasiversion av Älvsborg. Norr uppåt i bild. GSM arkiv.

Älvsborgs slott och fästning har belägrats ett antal gånger. De belägringar som vi känner bäst till är den danska belägringen 1563 och den svenska belägringen 1565 under Nordiska sjuårskriget samt den danska belägringen 1612 under Kalmarkriget. Den senare har vi mest detaljerad kunskap om och ett flertal spår efter den har påvisats vid utgrävningar i området. Förutom anfall på slottets huvudklippa så intogs först Skinnareklippan öster om Älvsborg, i området för aktuell undersökning.

Kungsladugård

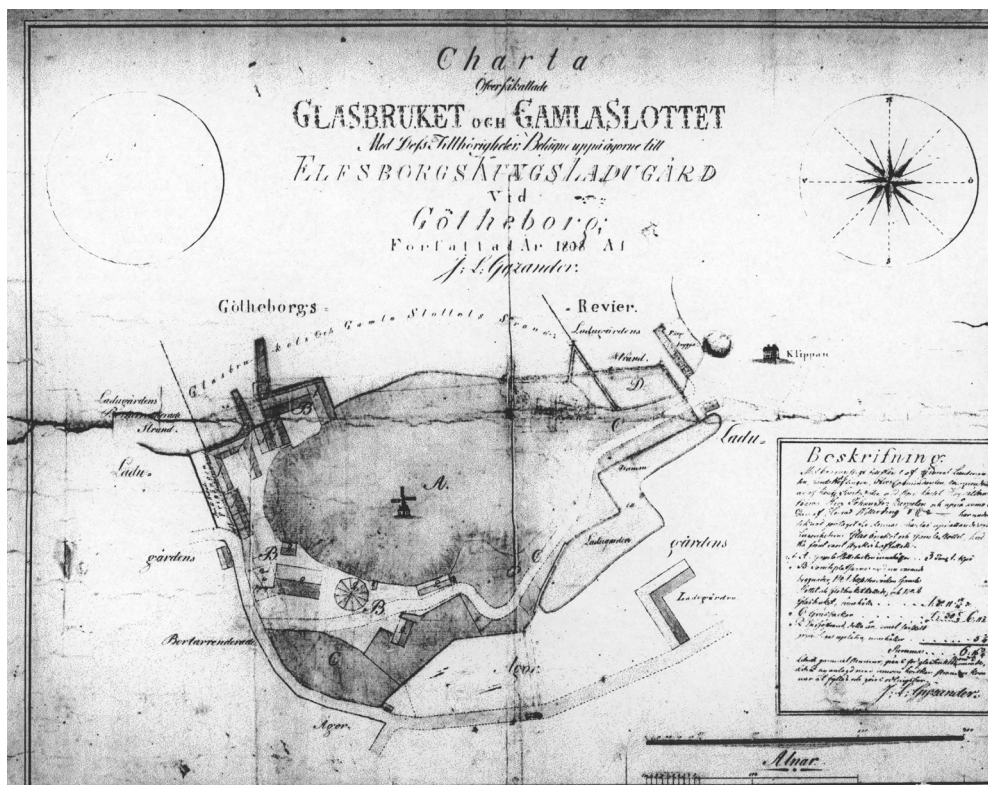
Älvsborgs Kungsladugård låg tidigare längre söderut, vilket tydligt framgår på en äldre karta från 1655 (figur 5). Enligt källorna flyttade den ner till sitt nuvarande läge under 1660-talet i samband med att Älvsborgs slott raseras (Sylvan Larsson

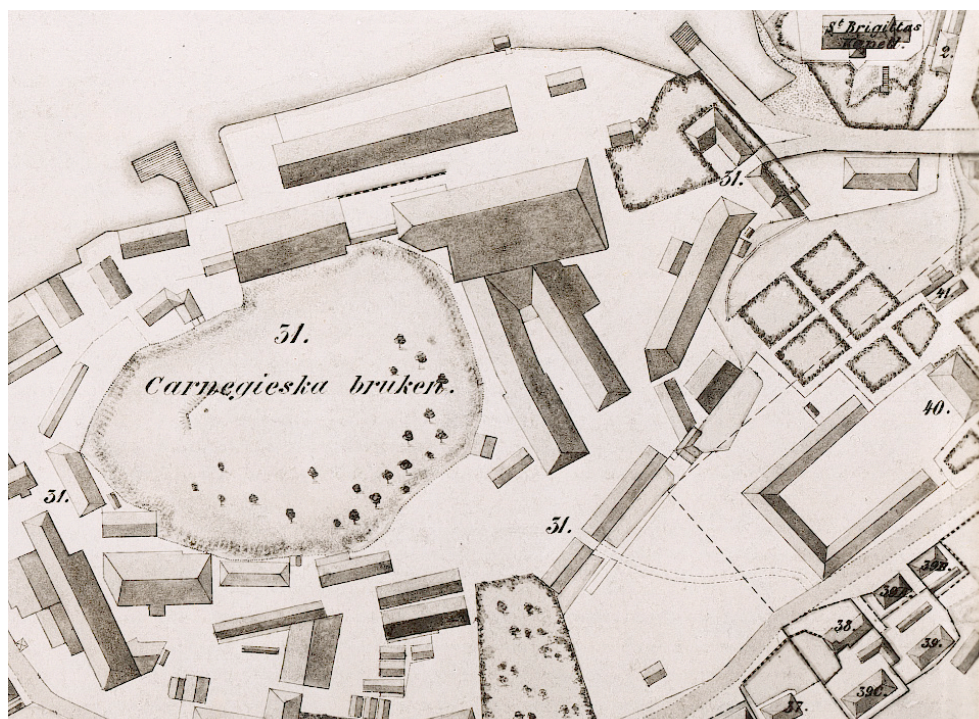
Figur 6. Planritning över området av J.E. Carlberg från 1716. Mansbyggnaden ligger vid norra längans gavel. Norr uppåt i bild. GSM arkiv.

Figur 7. Planritning över området av B.W. Carlberg från 1727. I detalj mycket lik kartan från 1716. Skinnarklippan med hamnbyggnader syns öster om Älvsborg. Norr uppåt i bild. GSM arkiv.

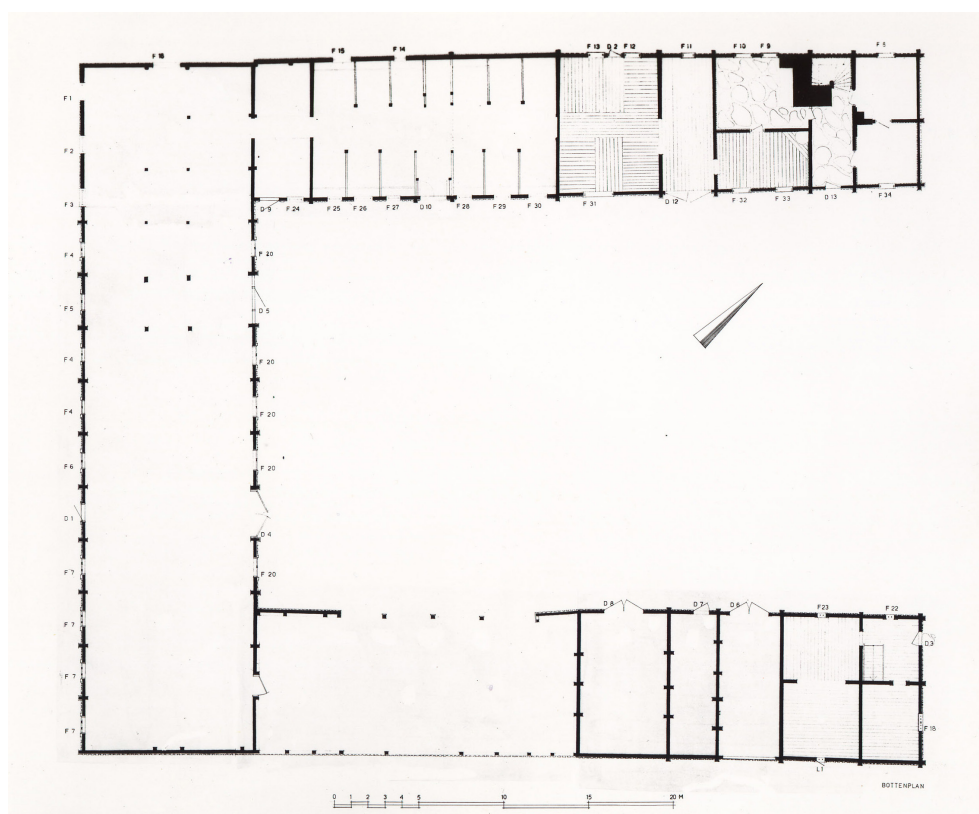
Figur 8. Den så kallade glasbrukskartan från 1808 som visar glasbrukets byggnader väster om slottskullen. Kungsladugård är inritat till höger. GSM arkiv.

Figur 9. Utsnitt ur karta över det Carnegiska bruket 1870. Kungsladugård syns till höger i bild. GSM arkiv.

Figur 10. Översikt av Kungsladugård, oklar ålder men före 1962. Här syns de byggnader som brann ner 2003. GSM arkiv.

Figur 11. Planritning över Kungsladugårds längor med aktuell rumsindelning från 1961. GSM arkiv.

1962). Ladugården var ursprungligen en del av den kungsgård som hört till Älvsborgs slott och med dess marker försett slottet och dess förvaltare med jordbruksprodukter som till exempel mjöl och kött. I samband med flytten blev kungsgården i stället en förmån för landshövdingen.

Redan 1665/1666 finns det en uppgift om att landshövdingen Peder Sparre fick ersättning för utgifter angående byggnadsrelaterade kostnader (Sylvan Larsson 1962). Sedan följer sporadiska notiser under 1600-talet om kungsgårdens uthusbyggnader och 1692 omnämns bland annat som ”ett gammalt, helt odugligt och nedfallande fähus” samt en lada med loge och en stallbyggnad. Att de var förfallna nämns redan 1679 vilket tyder på att det är de byggnader som stod längre söderut enligt karta från 1655 som flyttades till nuvarande läge på 1660-talet, något som var vanligt förr.

Den äldsta karta som visar Kungsladugård vid nuvarande läge är från 1716 och en kartan från 1727 sannolikt en avritning av den förra (figur 6 och 7). Vi ser här den u-formade placeringen av längorna där ekonomibyggnaderna omsluter en större gårdsplan. Det är samma utformning som den vi känner till idag. På den så kallade glasbrukskartan från 1808 saknas dock den södra längan (figur 8). Den finns återigen på senare kartor (figur 9). Vi vet att ladugårdens olika delar byggts om vid olika tillfällen. De har dock byggts om i omgångar vilket gör att den äldre prägel bevarats och att det är svårt att säkerställa åldern på olika delar (figur 10). Gårdsplanen har hängt med och dess funktion kan härledas ner i 1600-talet, kanske till och med 1660-tal.

Frågan är då hur gamla de längor kan anses vara som brann ner 2003. Larsson tolkar källorna enligt följande: Delar av den södra längan (Länga 1) anses vara äldst och från 1750-talet men är enligt Roos och Martis från 1770-tal (Sylvan Larsson 1962:26, Roos & Martis 2016:16). Något som dock inte stämmer med glasbrukskartan från 1808 då den saknas där. De övriga byggnaderna anses av Sylva Larsson vara ombyggda under början av 1800-talet och med vissa delar under 1840-talet och även så sent som 1869 då den västra längan byggdes om (Länga 2). Man skall vara medveten om att varje länga innehöll flera mindre byggnadsfunktioner och faser. En senare avritning visar hur planlösningen såg ut 1941 (figur 11).

Djuphamn och industritid

Klippanområdet är Göteborgs industriella vagga vilket beror på den djuphamn som legat här sedan medeltiden. Det är sannolikt en viktig orsak till att slottet förlades här på 1300-talet och att Gustav Vasa flyttade staden Nya Lödöse hit på 1540-talet. Under 1600- och 1700-talen var det här de stora lastskeppen landade för omlastning på hemförlastbåtar in till Göteborgs hamnkanaler. Här utrustades och landade också ostindiefararna från starten 1732 fram till tidigt 1800-tal när resorna avstannade i brist på lönsamhet.

Figur 12. Flygbild över Carnegiska bruket och Klippanområdet med oklar ålder, möjligen 1960-tal. Kungsladugård i övre vänstra delen av bilden. GSM arkiv.

Det gynnsamma läget gjorde att en mer modern industri växte fram i området med starten av Göteborgs glasbruk 1760. Abraham Robert Lorent köpte upp området och startade ett sockerbruk och porterttillverkning. David Carnegie tog över verksamheten 1836 och det har drivits verksamhet här ända fram till mitten av 1900-talet. Under hela denna tid växer och moderniseras verksamheten och nya verksamheter kommer in och avslutas. Kartan från 1870 och ett flygfoto från omkring 1960 illustrerar tydligt hur det öppna fästningsområdet nu har fyllts igen och ett myller av hus från olika tider fyller området. Industrihistorien i området är mycket intressant och viktigt för den tidiga industriutvecklingen i nationellt perspektiv (figur 9 och 12).

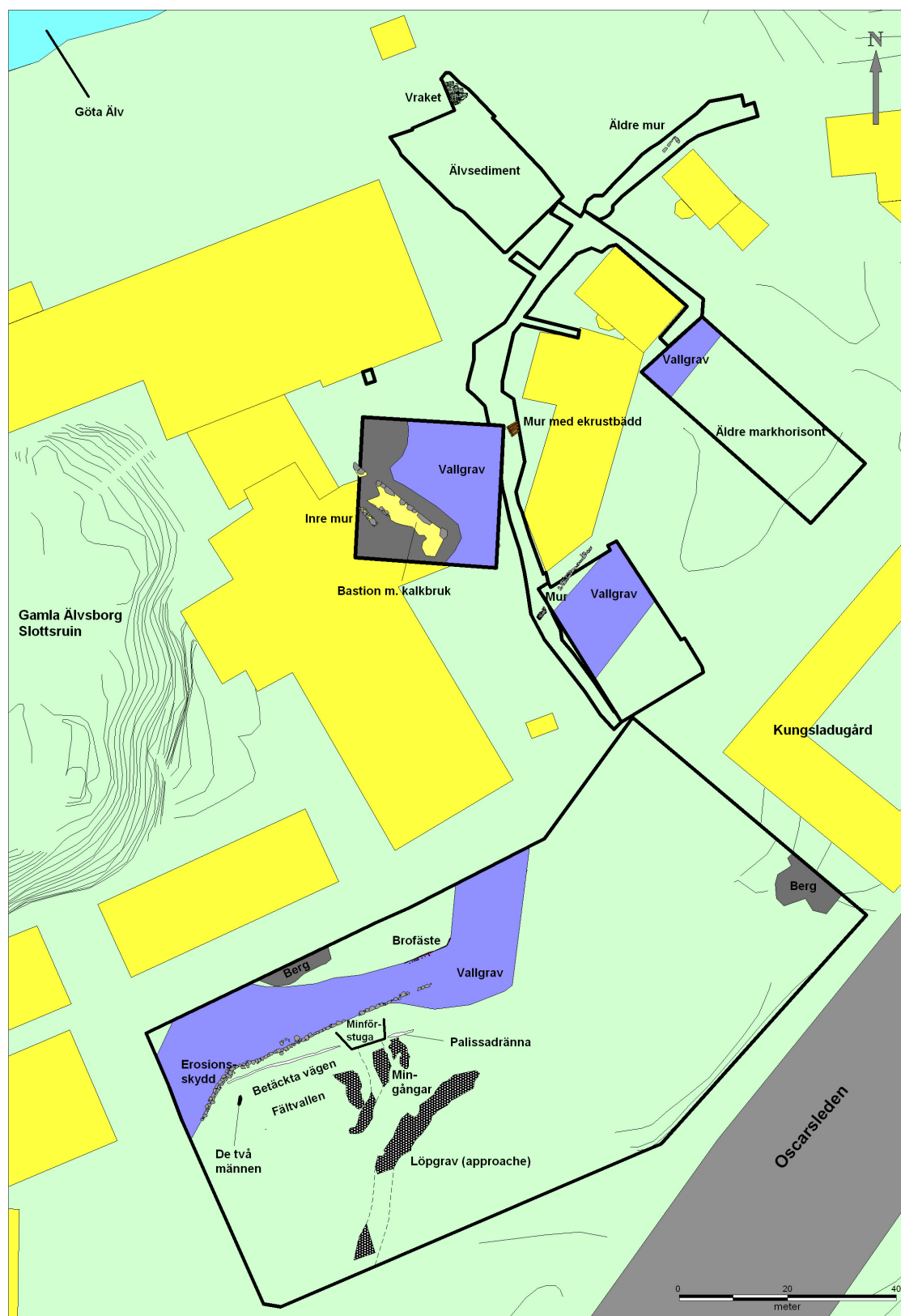
Figur 13. Undersökningsområdet mot sydost i oktober 2022.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

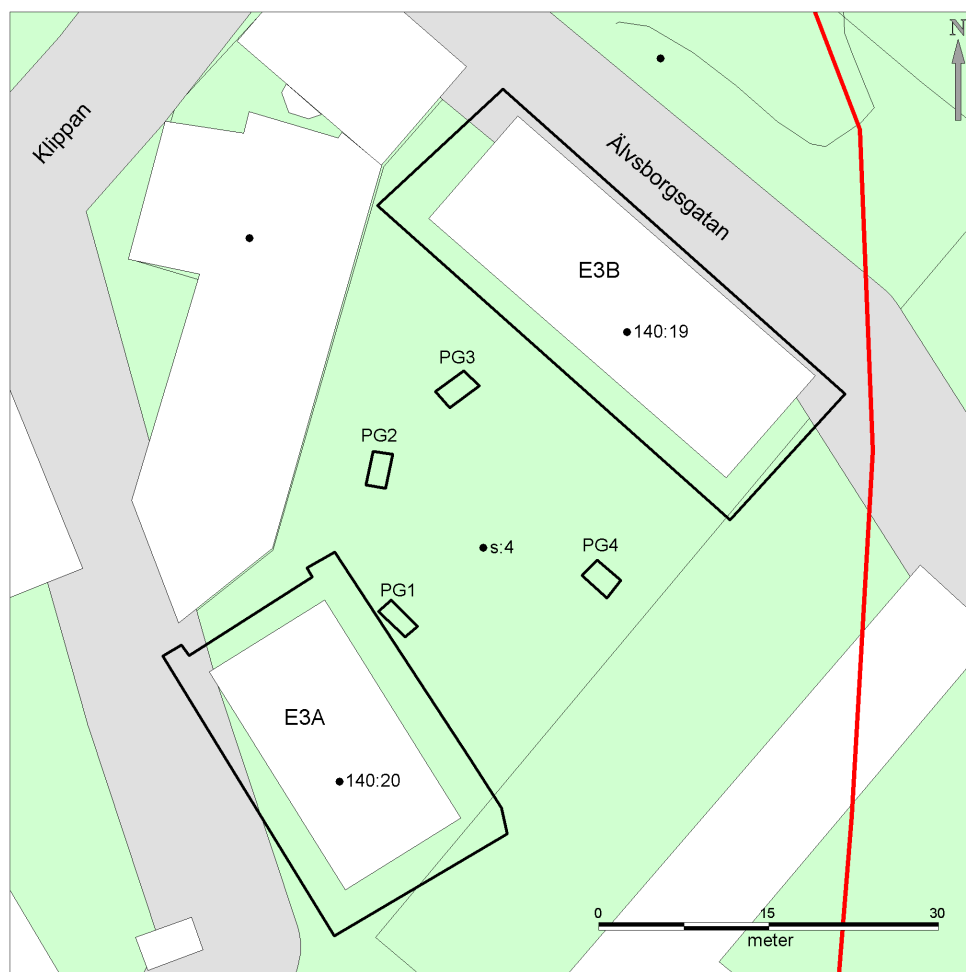
Före undersökningen bestod området i huvudsak av en grusad parkeringsplats samt i nordväst mot bebyggelsen av en gräsplan (figur 13). Uppgrusningen gjordes efter branden 2003. Kungsladugård bestod av tre äldre ekonomibyggnader av huslängor som tillsammans omgärddar av en gårdsplan med öppning åt mangårdbyggnaden mot 1863 åt öster.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Kungsladugård vid Gamla Älvsborg har aldrig tidigare varit föremål för arkeologisk undersökning. Vallgraven och anslutande lämningar som tillhör Älvsborg i anslutning till Kungsladugård undersöktes 2003-2005 (figur 14 och 15; Lorentzson et al 2011). De resultat som har mest betydelse för undersökningen vid Kungsladugård är lämningarna inom undersökningsytorna E3a och E3b (Lorentzson et al 2011:118ff). Sammanlagt kom här mycket intressanta lämningar från fästningstid med bland annat ett eventuellt brofäste på E3a och tydliga slagfältslämningar från E3b. Båda fortsätter in på Kungsladugårdstomten.

Figur 14. Undersökningsresultaten från 2003-2006 översiktligt inlagda på en plan över området. Kungsladugård till höger i bild.

Figur 15. Ytorna för undersökningen av E3a och E3b 2005. Kungsladugård i nedre högra delen av bilden. (Lorentzson et al 2011)

I sydöstra delen av E3a påträffades en stockkonstruktion på vallgravens södra strandbrink (figur 16 och 17). Denna tolkades som ett brofäste för en bro över vallgraven under sen fästningsstid och undersökningen visade tydligt att konstruktionen fortsatte mot sydost, in på aktuellt undersökningsområde. Överkant brofäste låg på cirka +2,0 m över havet, vilket tydlig framgår av sektion 12 och 13 vid E3a (Lorentzson et al bilaga 4).

Inom undersökningsyta E3B påträffades vallgravskanten i ytans nordligaste del (figur 18, 19). I övrigt bestod ytan av olika nivåer av äldre markhorisonter vilka de från fästningstid var mest intressanta (figur 18, 19, 21, 22). Här kunde en större yta med spår efter Älvsborgs belägringar dokumenteras, det vill säga slagfältet. Ett stort antal föremål påträffades som kunde knytas direkt till strider, framför allt den danska belägringen 1612. Det rör sig i huvudsak om muskötkulor och ryttarpistol-kulor i bly men även exempelvis hakekulor, kanonkulor och granatfragment samt armborstpilspetsar påträffades (figur 19 och 20). De lager där dessa föremål fram-

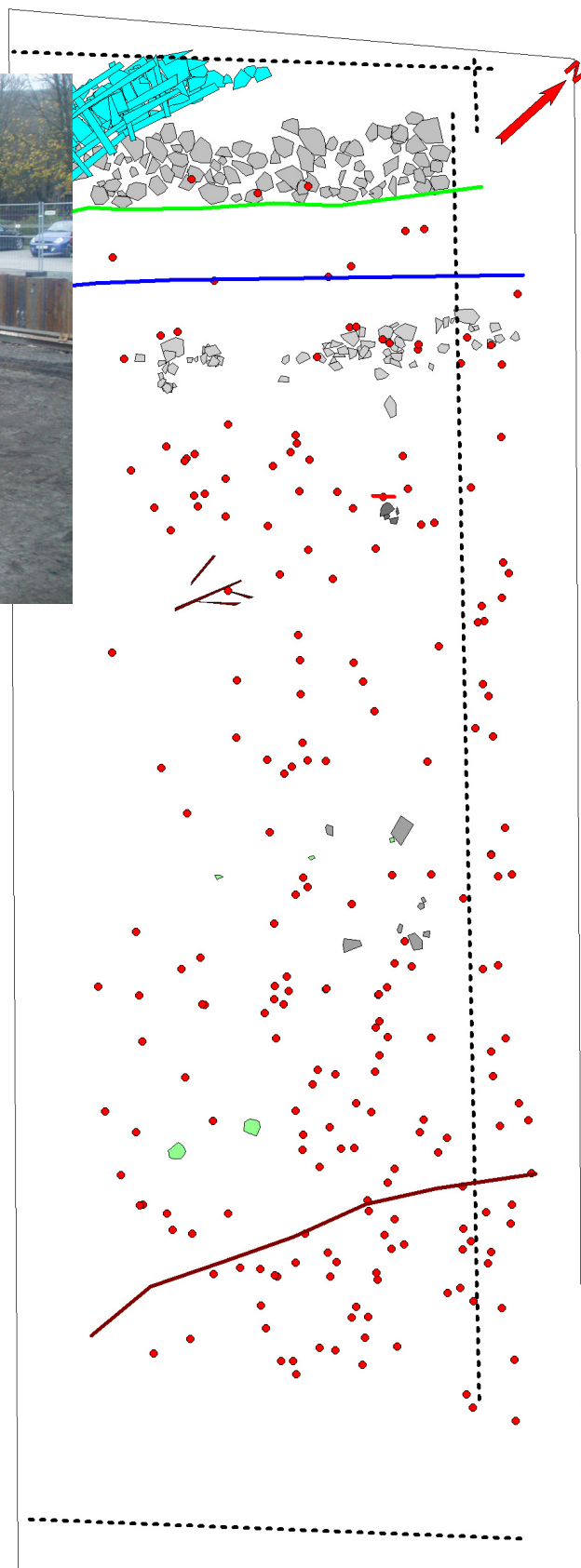
Figur 16. Undersökningsresultaten inom yta E3a år 2005 (Lorentzson et al 2011). Av särskild vikt är den stockkonstruktion i sydöst som tolkades som fundament till brofäste. Andra tolkningar är möjliga dock.

Figur 17. Lodbild över brofästet på yta E3a med sydöst uppåt i bild. GSM arkiv 2005.

Figur 18. Översikt över äldre markhorisont med slagfältfynd på yta E3a, mot norr. GSM arkiv 2005.

kom var täckta av 1800-talets industrilager och framkom på en nivå på drygt +2,2 m över havet längst i öster och ner till ett djup av drygt +1,0 m över havet. Det rör sig om ungefär 1 meter av lager under 1800-talets lämningar. Längst i sydost påträffades även en stenmur vilken inte grävdes bort (figur 21). Den ligger idag kvar inom det aktuella undersökningsområdet för Kungsladugård och kan vara samma mur som påträffades i schakt 5. Den bör ha ett ursprung i det tidiga Carnegiebruket på 1830-talet eller äldre.

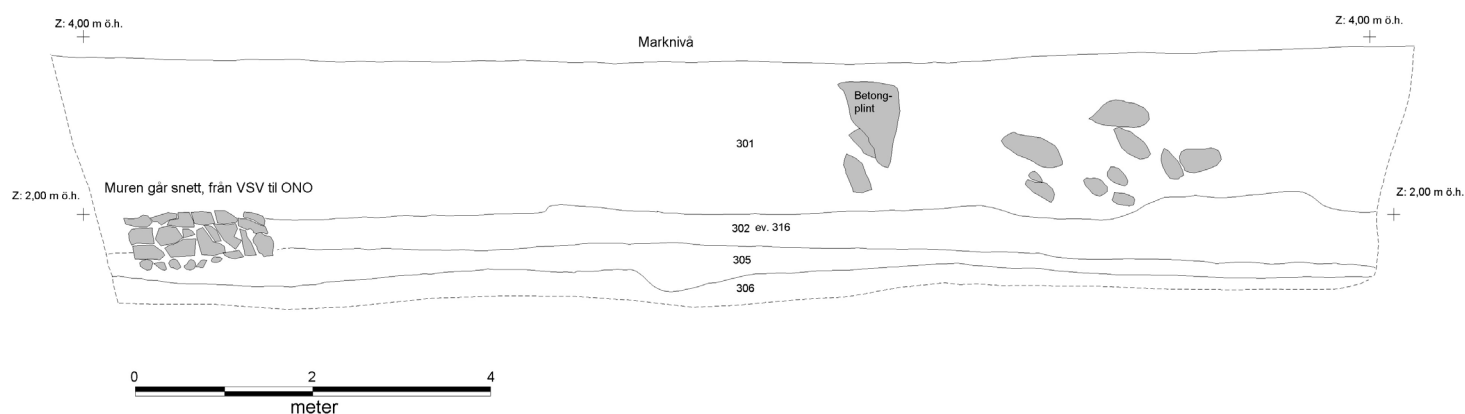

Figur 19. Spridningsbild av fynd på slagfältet vid E3b där stora delar av materialet kan kopplas till framför allt den danska belägringen 1612. (Jämför figur 15) GSM arkiv 2005.

Figur 20. Exempel på fynd från Älvsborgs belägringar från utgrävningarna 2003-2006. GSM arkiv.

E3B Profil 3 mot S

Figur 21. Sektionsritning över lager och stenmur mot söder (egentligen sydost) vilket motsvarar den norra delen av undersökningsområdet i denna rapport. (Lorentzson et al 2011).

Figur 22. Översikt stratigrafi för äldre markhorionter med slagfältsmaterial i södra delen av E3a, mot öster. GSM arkiv 2005. Det nu aktuella undersökningsområdet är beläget till höger, i och bakom spanten i öster..

SYFTE OCH UNDERSÖKNINGSMETOD

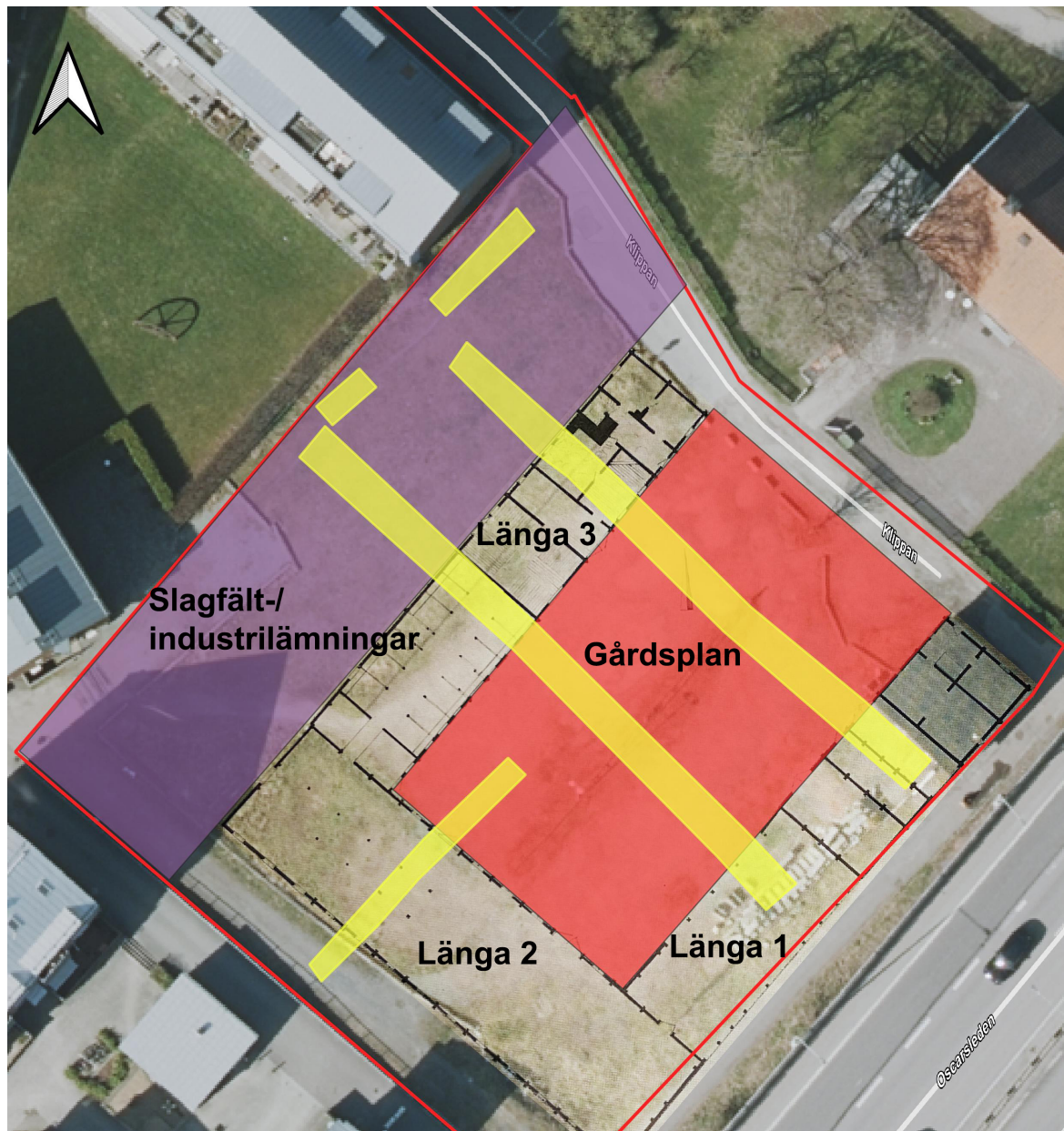
Förundersökningens syfte var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning. Förundersökningen ska fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt ta tillvara fornfynd. Undersökningen syftar till att reda ut vilka lämningar som hör till Kungsladugård samt om möjligt identifiera äldre lämningar på platsen, framförallt lämningar hörande till Älvsborg.

Undersökningen genomfördes genom maskingrävda sökschakt (figur 4). För djupade sökschakt grävdes på utvalda delar och sektionsritningar upprättades för att säkerställa lagerföljder och lagertjockleka. Lämningar dokumenterades mestadels digitalt med sedvanliga arkeologiska metoder. Sektioner ritades analogt.

Inga schakt drogs i det smala området längs gatan i norr på grund av ledningar (figur 2 och 3).

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

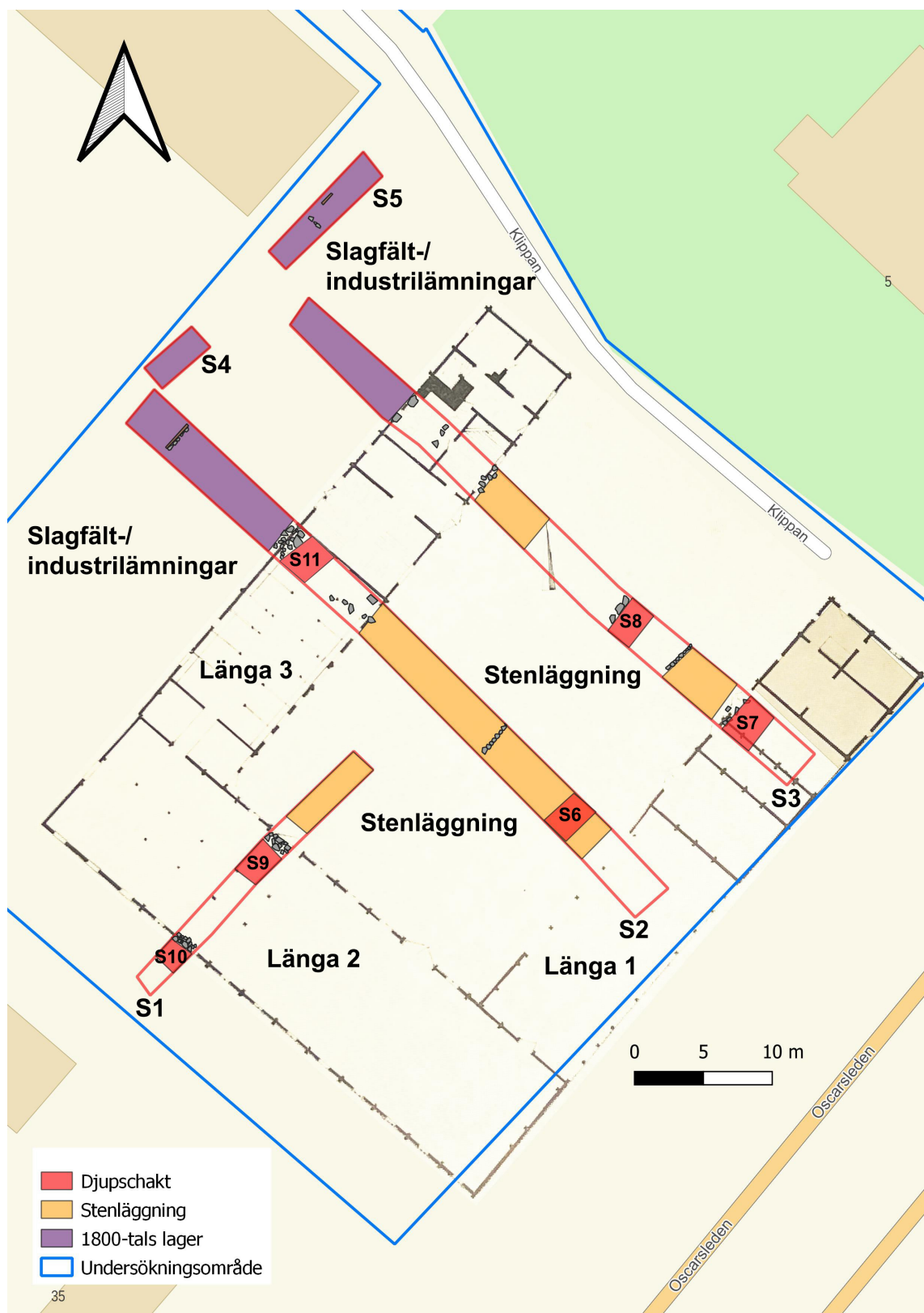
Dendrokronologiska analyser beräknades för men inget relevant virke påträffades för analys.

Figur 23. Översikt över de områden som beskrivs i kapitlet *Grävningssiakttagelser* med grävda sökschakt inlagda för orientering över en äldre byggnadsplan.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

De arkeologiska observationerna är för översiktlighetens skull upplagda efter de tydliga lämningar som finns på ytan (figur 23). Kungsladugård är uppdelad i sina tre längor, *Länga 1-3* samt *Gårdsplan*. Detta är kompletterat med området nordväst om *Länga 3* vilken kallas *Slagfält-/industrilämningar* efter den typ av lämningar som påträffades där. Ett flertal av de grävda schakten går över dessa olika definierade ytor.

Figur 24. Grävda schakt inklusive djupschakt samt dokumenterade lämningar inom undersökningsområdet.

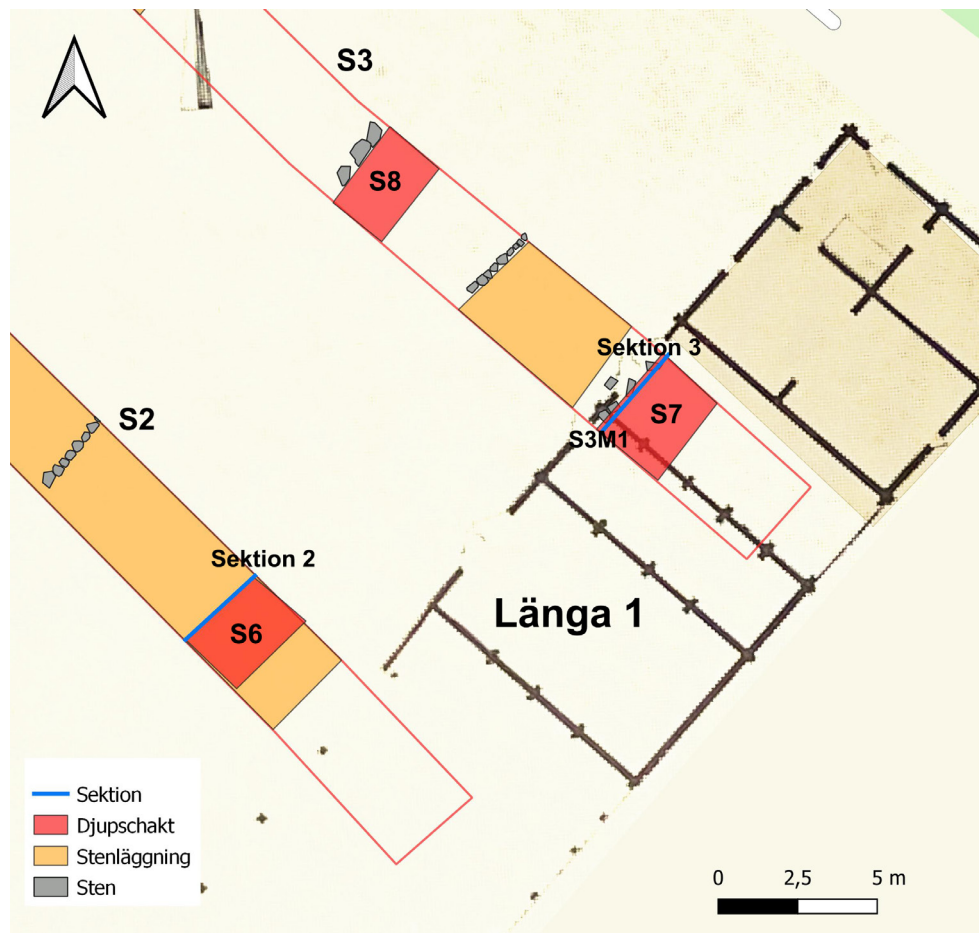
Figur 25. Översiktsfoto över de grävda schakten från söder, jämför figur 24.

Länga 1

Lämningar efter Länga 1 kunde observeras i de sydöstra delarna av schakt 2 och 3 (figur 24-26). I båda schakten påträffades den stenlagda gårdsplanen K1 vilken följdes i sydostlig riktning tills den tog slut. Detta skedde på ungefär i samma ledd i båda schakten, vilket senare skulle visa sig stämma bra mot utsträckningen av Länga 1 enligt den rektifierade kartan (figur 23). I schakt 2 påträffades ingen grundmur där stenläggningen slutade vilket förväntades, utan stenläggningen övergick i stället till ett ljust, ca 0,2 m tjockt, sandlager S2L1. Detta sandlager var svårt att skilja från underliggande naturliga sandlager men tolkades som en golvyta alternativt ett konstruktionslager för exempelvis ett ovanliggande trägolv.

I den norra delen av Länga 1 i schakt 3, påträffades under 0,2 m tjockt parkeringsgrus S3L1 ett tunt lager rött grus S3L2 ovanpå ett brunt humöst lager S3L3 (figur 27). Det bruna humösa lagret S3L3 skulle möjligen kunna utgöra ett brukningslager. Under S3L3 framkom en kallmurad stengrund S3M1 i anslutning till den stenlagda gårdsplanen. På insidan stenmuren framkom ett ljust sandlager (S3L6), snarlikt S2L1 och S1L2, en möjlig golvyta inne i längan.

Ett djupschakt gräves på insidan av grundmuren i det som antogs vara insidan av Länga 1, schakt 7. Grundmuren bestod av ca 0,35x0,40 m stora stenar vilka vilade på ett 0,2 m tjockt lager grå sand S3L4. I den norra delen av schaktet föreföll

Figur 26. Planritning över påträffade lämningar vid Länga 1, jämför figur 24.

grundmuren S3M1 något störd och ett 0,25 m tjockt raseringslager S3L5 kunde också observeras i sektionen (figur 27). Under den grå sanden S3L4 följde naturligt avsatt gul sand.

Schakt 7 utgick från +5,10 m.ö.h. med förenklad lagerföljd:

0-20 Grått fyllnadsgrus

20-25 Rött grus S3L2

25-30 Brunt humöst lager S3L3

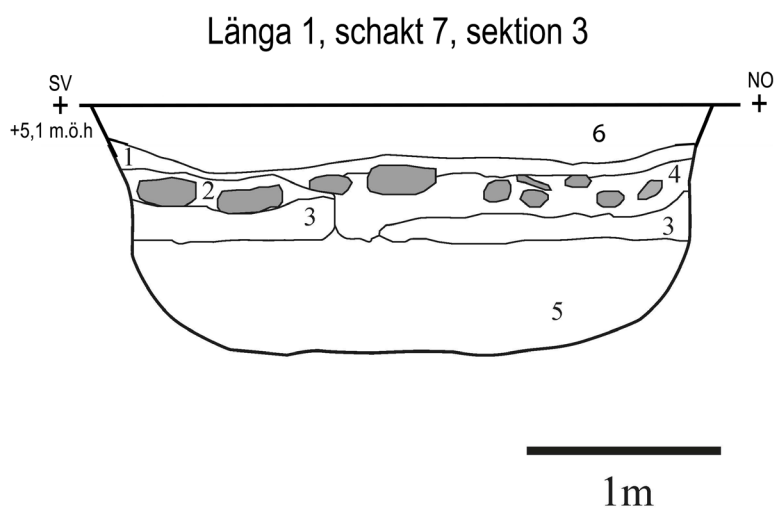
30-60 Grundmur S3M1

60-85 Grå/mörk sand med stora inslag tegel S3L5

50-85 Grå sand S3L4

85-(130) Naturligt avsatt gul sand

Sammantaget utgör stenmuren S3M1 samt sandlagren S2L1 och S3L6 delar av den östra längan av Kungsladugård i anslutning till den stenlagda gårdsplanen K1. Inga ytterligare arkeologiska konstruktioner eller lager kunde identifieras under Länga 1. Längans yta uppgår till cirka 330 m².

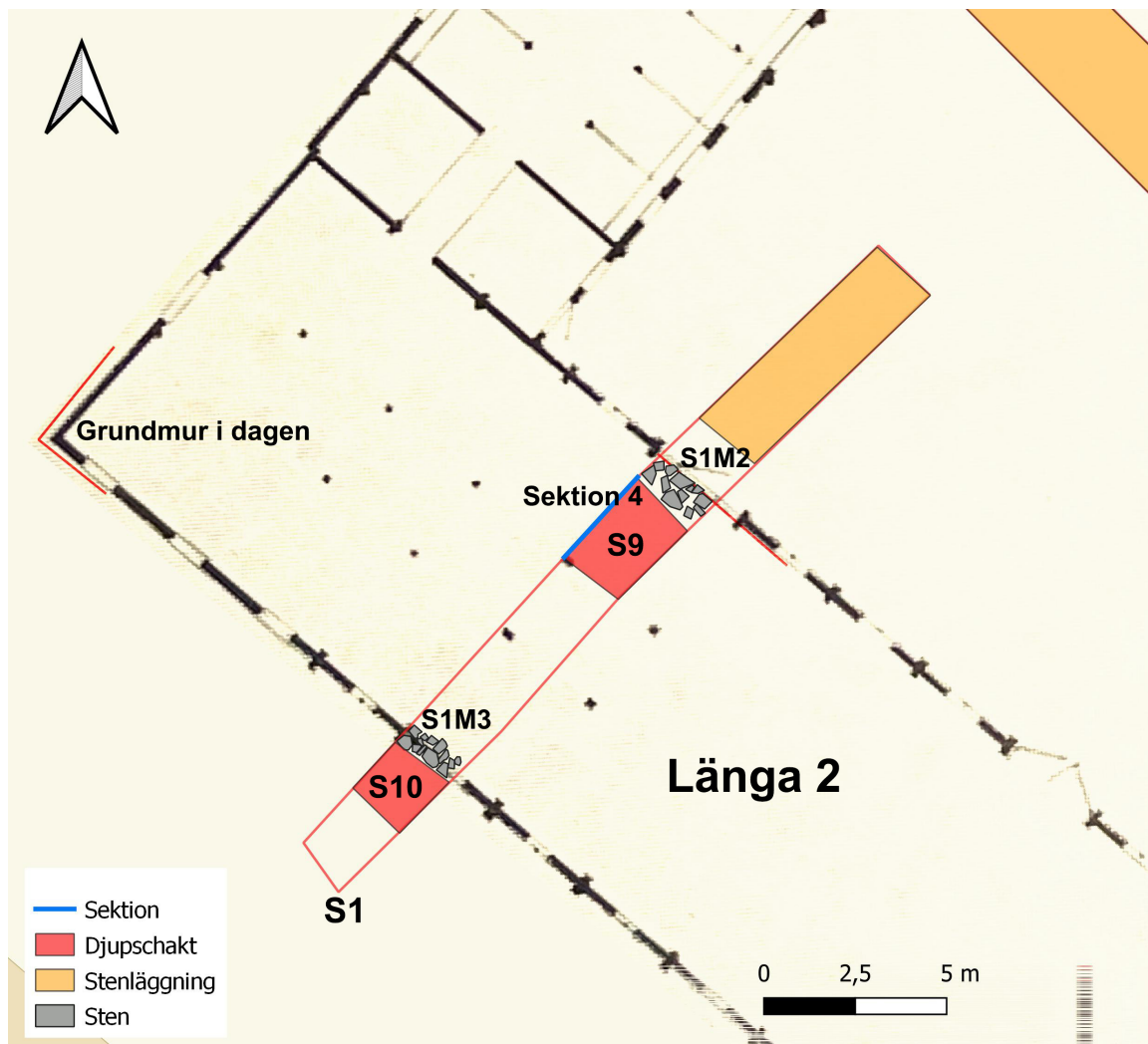

Figur 27. Sektion i schakt 7, inne i Länga 1, mot nordväst.

1. S3L2 rött grus
2. S3L3 brunt humöst lager
3. S3L4 grå sand
4. S3L5 grå/mörk sand med tegel
5. Naturligt avsatt sand
6. Grått fyllnadsgrus

Figur 28. Sektion i schakt 7, inne i Länga 1. I överkant syns rester efter den norra grundmuren. Foto mot nordväst, jämför figur 27.

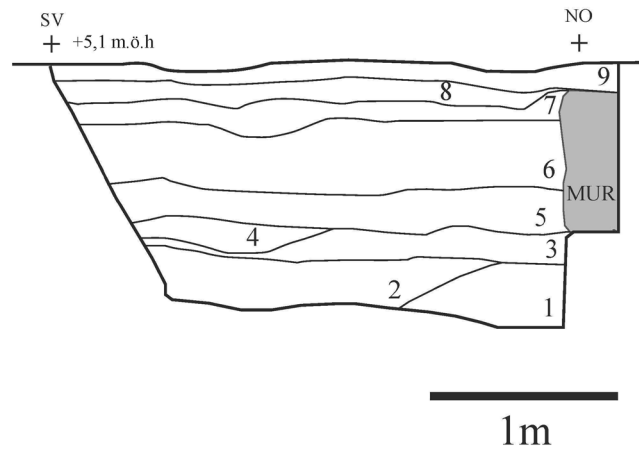
Figur 29. Planritning över lämningar i Länga 2.

Länga 2

Det nordvästra hörnet av Länga 2 består av en kallmurad stengrund som syns i dagen i den nordvästra delen av undersökningsområdet (figur 29). Grundmurar tillhörande båda långsidorna till Länga 2 påträffades även i schakt 1. Grundmurarna täcktes av ett cirka 10 cm grått lager av modernt grus och murens överkant framträdde på en nivå av +4,50 m.ö.h. Den nordöstra grundmuren S1M2 bestod av sten om ca 0,3x0,5 m i två skift och vilade på en stenläggning K1 som sammanhänger med gårdsplanen. Grundmuren S1M2 var ca 0,5 m hög och utgjorde även avslut för stenläggningen som inte fortsätter in i själva huset.

I samband med att Länga 2 undersöktes i schakt 1 grävdes även två djupschakt, schakt 9 och 10, för att säkerställa stratigrafin (figur 30-32). Schakten placerades

Länga 2, schakt 9, sektion 4

Figur 30. Sektion 4 i djupschakt 9 i schakt 1, inne i Länga 2, mot nordväst.

1. Postglacial lera
2. Lera
3. S1L7 humöst brunt lager
4. S1L6 ljus lera
5. S1L5 röd sand
6. S1L4 mörkt raseringslager med tegel, bruk och kol
7. S1L3 lera
8. S1L2 lager av kantig sten
9. Fyllnadsgrus

Figur 31. Sektion 4, djupschakt 9 i schakt 1, Länga 2. Grundmur S1M2 syns i sektionens överkant. Foto mot nordöst.

Figur 32. Djupschakt 10 med utsidan av sydvästra grundmuren (S1M3) på utsidan av Länga 2. Sammanlagt kunde fem skift urskiljas. Foto mot nordost.

i anslutning till de påträffade murarna S1M2 och S1M3 med syftet att undersöka äldre faser av denna del av ladugården. Schakt 9 grävdes på insidan av den södra längan och schakt 10 grävdes på utsidan av S1M3 i sydväst vilket motsvarar utsidan av byggnaden (figur 29).

På insidan stenmuren påträffades ett stenlager S1L2 ca 0,2 m tjockt, med kantiga stenar samt under detta ett lerlager S1L3. Tillsammans tolkades dessa som en golvyta eller konstruktionslager. S1L2 och S1L3 löpte i schaktet ca 9 m fram till ytterligare en stenmur S1M3. Under S1L3 framkom ett mörkt raseringslager med inslag av tegel, kol och murbruk S1L4 som vilade upp mot grundmuren S1M2 (figur 30).

S1M3 var likartad den tidigare påträffade stenmuren S1M2 men skiljde sig i det att den bestod av totalt fem skift, var 1,70 m hög och vilade på ett brunt humöst matjordslager S1L7 (figur 32-33). Under S1L7 följde ett lerlager som bedömdes vara naturligt avsatt.

Schakt 9 utgick från +4,60 m.ö.h. med lagerföljd:

0-10 Fyllnadsgrus

10-20 Lager av kantig sten (S1L2)

Figur 33. Djupschakt 10 med utsidan av sydvästra grundmuren (S1M3) på utsidan av Länga 2 med mansgårdsbyggnaden i bakgrunden. Foto mot nordost.

20- 30 Lera (S1L3)

30-65 Mörkt raseringslager med tegel, bruk och kol (S1L4)

65-85 Röd sand (S1L5)

85-100 Ljus lera (S1L6)

85-105 Humöst brunt lager (S1L7)

105-(130) Postglacial lera

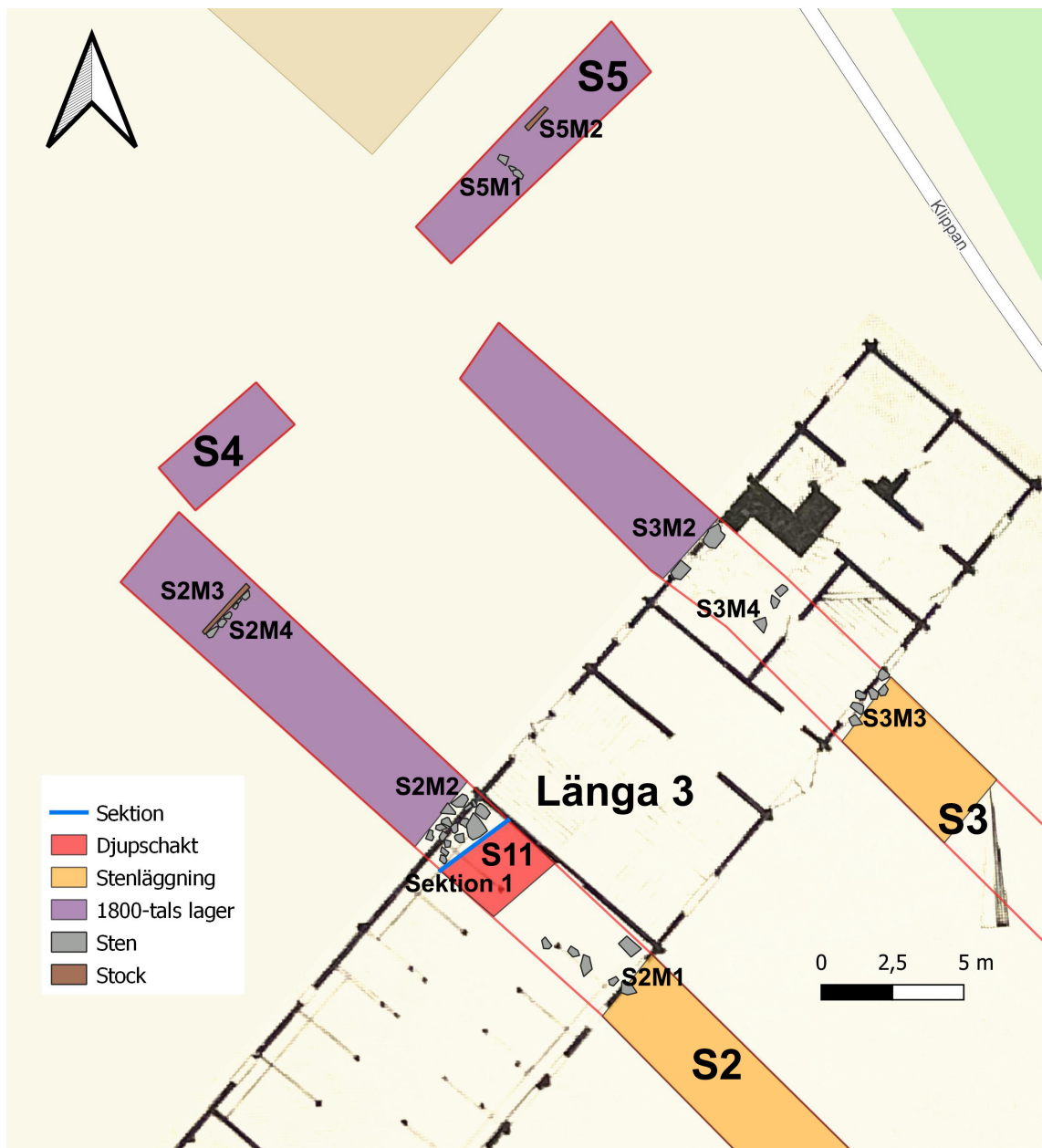
Schakt 10 utgick från +4,70 m.ö.h. med lagerföljd:

0-10 Grått fyllnadsgrus

10-180 Stenmur S1M3 (fem skikt) med omrörda fyllnadslager mot sydväst av modernare massor

180-(200) Postglacial lera

Sammanfattningsvis utgör stenmurarna S1M2, S1M3 samt lager S1L2 och S1L3 den södra längan av Kungsladugård, som i sin tur ansluter till den stenlagda gårdsplanen, vilken stenläggningen K1 är en del av. Raseringslagret S1L4 visar på en äldre fas där byggnaden har raserats för att sedan troligtvis återuppförts på befintliga grundmurar. Längans yta uppgick till cirka 580 m².

Figur 34. Planritning över lämningar i Länga 3 samt Slagfält-/Industrilämningar.

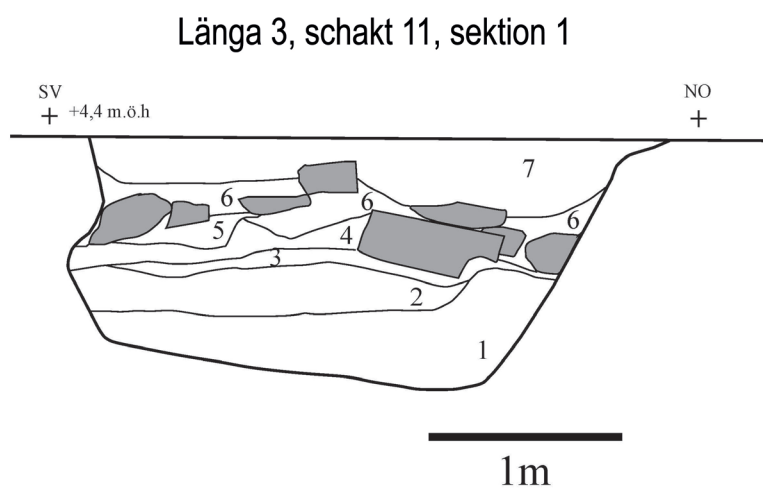
Länga 3

Länga 3 framkom i de nordvästra delarna av schakt 2 och 3 (figur 34). I båda schakten påträffades grundmurar för både västra och östra långsidan av längan.

I schakt 2 låg den östra grundmuren S2M1 i direkt anslutning till stenläggningen K1 under ca 0,4 m fyllnadsgrus och ett mörkt raseringslager med inslag av tegel (S2L2). Grundmuren bestod av ett skikt med stenar, cirka 0,3x0,4 m, som vilade på ett lager gul sand, cirka 0,1 m tjockt, S2L3. Den stenlagda gårdsplanen K1 låg i direkt anslutning till grundmuren på den sydöstra sidan.

Figur 35. Sektion 1 i schakt 11 och schakt 2, på insidan grundmuren av Länga 3. Foto mot nordväst.

Figur 36. Sektion 1 i djupschakt 11 i schakt 2, inne i Länga 3, mot nordväst.

1. Postglacial lera
2. S2L6 brunt lerigt lager
3. S2L5 rasering med tegelkross
4. S2L4 ljus lera
5. S2L3 mörkbrunt humöst lager
6. S2L2 mörkt rasering med inslag av tegel
7. Fyllnadsgrus

Den nordvästra grundmuren S2M2 framkom även den under raseringslagret S2L2 och bestod av ett skift stenar, ca 0,3x0,4 m stora. I och med att schakt 11 grävdes kunde man i sektionen urskilja ett mörkbrunt humöst lager S2L3, cirka 0,1 m tjockt samt ett ca 0,1 m tjockt ljust lerlager S2L4 inblandat kring murstenarna (figur 35 och 36). Under grundmuren S2M2 och dessa lager påträffades ett tunt raseringslager, ca 0,05-0,10 m tjockt, med krossat tegel S2L5. Vidare följde ett brunt lerigt lager S2L6, ca 0,2 m tjockt, ovanpå postglacial lera vid +3,40 m.ö.h.

Schakt 11 utgick från +4,40 m.ö.h. med lagerföljd:

- 0-20 Fyllnadsgrus
- 20-30 Mörk rasing med inslag av tegel (S2L2)
- 30-50 Grundmur (S2M2)
- 50-60 Mörkbrunt humöst lager (S2L3)
- 60-70 Ljus lera (S2L4)
- 70-75 Rasing med krossat tegel (S2L5)
- 75-100 Brunt lerigt lager (S2L6)
- 100-(230) Postglacial lera

I västra delen av schakt 3 påträffades två tydliga grundmurar, S3M2 samt S3M3, vilka utgör nordvästra respektive sydöstra delen av Länga 3. Mellan dessa grundmurar framkom en mindre rad stenar, S3M4, möjligen en hjärtmur eller annan form av rumsindelning. Inget djupschakt gjordes i den västra delen av schakt 3 men ett liknande raseringslager S3L7, likt S2L2 som noterades i schakt 2, föreföll ligga ovanpå grundmurarna S3M2, S3M3 och S3M4.

Sammanfattningsvis löper schakt 2 och 3 över länga 3 som är tydligt avgränsad med grundmurar i både nordväst och sydost. I den sydöstra delen av de båda schakten ligger grundmurarna i anslutning till den stenlagda gårdsplanen. Två byggnadsfaser kunde sannolikt utläsas. Längasn storlek uppgick till cirka 300 m².

Gårdsplan

I anslutning till samtliga framkomna längor av Kungsladugård påträffades en stenläggning som under en längre tid utgjort gårdskomplexets gårdsplan (figur 24 och 26). Stenläggningen K1 tolkades som sammanhängande, även om den bitvis i schakt 3 var fragmentarisk. Trots detta innehöll K1 ett antal uppdelningar och stenrader som gör att den inte är att betrakta som homogen i sin uppbyggnad (figur 39-40).

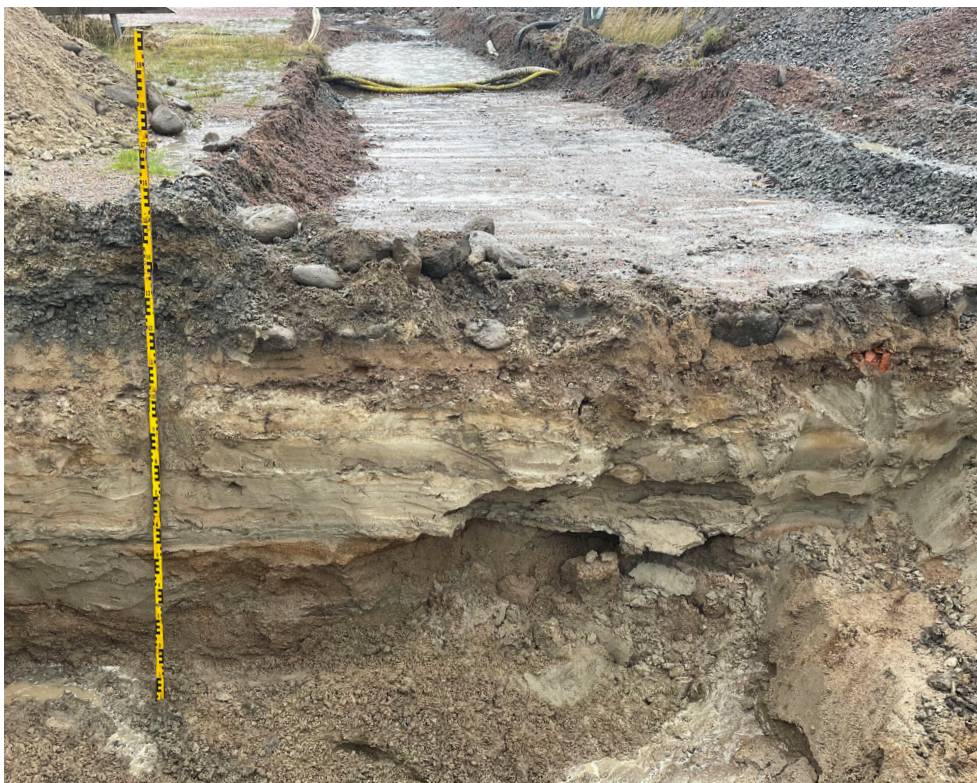
Två djupschakt gjordes för att bestämma stratigrafin för Kungsladugårds gårdsplan, schakt 8 i den norra delen samt schakt 6 i den sydöstra delen (figur 26, 41-

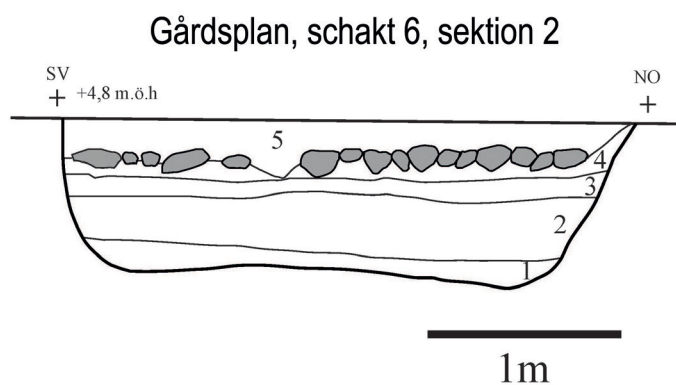
Figur 39. Översikt över gårdsplanen samt ej framrensad stenläggning K1 i schakt 3. Foto mot nordväst.

Figur 40. Stenläggningen K1 i den centrala delen av schakt 2. I bakre delen syns en tydlig uppdelning i form av en stenrad. Foto mot norr.

Figur 41. Sektion vid schakt 6. Under fyllnadsgruset syns stenläggningen K1 samt underliggande sandlager. Foto mot nordväst.

Figur 42. Sektion 2 i djupschakt 6 i schakt 2 på gårdsplan, mot nordväst.

1. S2L10 ljus ren sand
2. S2L9 grå siltig sand med skikt av silt och lera
3. S2L8 rödbrun grusig grov sand
4. S2L7 sättsand
5. Fyllnadsgrus

Figur 43. Sektion vid djupschakt 8, schakt 3. I bakgrunden syns stenläggningen K1. Foto mot sydost.

42). I djupschakt 6 kunde konstateras att stenläggningen vilade på ett lager sättsand S2L7 vilket följdes av ett rödbrunt gruslager S2L8. Under S2L8 framkom grå siltig sand varvat med silt och lera S2L9 följt av ett lager ljus sand S2L10. Därefter påträffades berggrunden på +3,30 m.ö.h. (figur 42).

Schakt 6 utgick från +4,80 m.ö.h. med lagerföljd:

- 0-20 Fyllnadsgrus
- 20-35 Stenläggning (K1)
- 35-45 Sättsand (S2L7)
- 45-55 Rödbrun grusig grov sand (S2L8)
- 50-80 Grå siltig sand med skikt av silt och lera (S2L9), naturlig?
- 80-150 Ljus ren sand (S2L10)
- 150- Berg

I mitten av schakt 3 uppmärksammades ett avbrott i stenläggningen K1. Intill en tydlig stenrad övergick stenläggningen istället till ett tunt, ca 0,05 m, lager med rött tegelkross S3L8 (figur 43-44). Schakt 8 grävdes i anslutning till detta lager för att

Figur 44. Översikt över södra delen av djupschakt 8 i schakt 3. Stenraden i ovkant är sannolikt en sektionsindelning av stenläggningen på gårdsplanen.

avgöra om det kunde röra sig om en raserad byggnad. Ett lager med mörkgrå lera S3L9 strax under tegelkrosslagret kunde dokumenteras i sektionen men inga andra konstruktionslämningar påträffades.

Schakt 8 utgick från +5,00 m.ö.h. med lagerföljd:

- 0-20 Fyllnadsgrus
- 20-25 Rött tegelkross (S3L8)
- 25-55 Mörkgrått lerlager (S3L9)
- 55-(100) Postglacial lera

Den stenlagda gårdsplanen K1 förefaller vara mer eller mindre intakt och täcker stora delar av ytan mellan Kungsladugårdslängorna, men innehåller samtidigt spridda mindre störningar och nedgrävningar. Möjligen utgör stenraderna intill schakt 8 och mitten av schakt 2 del av en mittlinje som delar stenläggningen mitt i på längden (figur 24 och 26). Troligt är även att stenläggningen innehåller flera mindre uppdelningar som skulle kunna synliggöras vid en fullständig avbaning. Total yta av gårdsplanen uppgår till cirka 970 m².

Figur 45. Syllstock S2M3 och syllstenar S2M4 i västra delen av schakt 2. Foto mot nordväst.

Slagfält-/Industrilämningar

Inom ytan framkom lämningar efter industriepoken samt den föregående fästnings-epoken med tyngdpunkt på slagfältslämningar (figur 34). I samtliga schakt nordväst om Länga 3 kom utfyllnadslager i varierande tjocklek från industriepoken. Dessa verkar främst härröra från 1800-talet med enstaka fynd från tidigt 1900-tal. Inom ytan framkom även lämningar efter två äldre byggnader. Under industrilämningarna påträffades homogena lager som bedöms vara äldre markhorisonter.

Huskonstruktion, nordvästra delen av schakt 2

I den västra delen av schakt 2 utgick schaktningen från +4,30 m.ö.h. Under cirka 0,3 m fyllnadsgrus framkom ett ca 0,5 m tjockt grått gruslager S2L11. Under detta gruslager följde ett fyndförande mörkt raseringslager S2L12, ca 0,2 m tjockt. Fynden daterades generellt i fält till 1800-talet. Vidare följde ett ca 0,3 m tjockt lager mörk sand S2L13 från fästningstid följt av postglacial lera vid ett djup om +2,55 m.ö.h.

Västra delen av schakt 2 utgick från +4.30 m.ö.h. med lagerföljd:

0-30 Fyllnadsgrus

30-80 Grått grus (S2L11)

80-100 Mörk rasering, fynd 1800-tal (S2L12)

100-130 Mörk sand (S2L13). Äldre markhorisont/slagfältlager

130-(170) Postglacial lera

Cirka 3,50 m från den nordvästra schaktkanten i schakt 2 vid +2,35 m.ö.h., strax under den mörka sanden S2L13, påträffades en syllstock, S2M3, samt sex underliggande syllstenar, S2K4 (figur 45). Stocken S2M3 var cirka 0,15 m tjock och löpte från schaktkant till schaktkant, cirka 2,3 m. Syllstenarna S2K4 var omkring 0,3x0,25 m stora. Konstruktionen löpte tvärs över schakt 2 i sydvästlig-nordöstlig riktning. Uppträngande vatten försvårade dokumentationen till viss del. Inga konstruktionslager kunde konstateras i anslutning till syllraden.

Industrilämningar och slagfält vid schakt 4

Schakt 4 grävdes i västra delen av undersökningsområdet, cirka 4,5x2,0 m stort, strax ovanför västra delen av schakt 2 och utgick från +4,00 m.ö.h. Under ett 0,4 m tjockt fyllnadslager av grus och singel S1L1 framkom ett gult sandlager S4L1, cirka 0,4 m tjockt. Inga fynd påträffades i S4L1. Vidare följde ett fyndförande mörkt lager S4L2, 0,5 m tjockt. Fyndmaterialet daterades i fält till 1800-talet och lagret föreföll vara samma lager som S2L12 i schakt 2. Även här följdes det mörka industrilagret av ett grått, cirka 1,1 m tjockt, sandlager S4L3, i likhet med S2L13 i schakt 2. Under det grå sandlagret framkom postglacial lera på +1,60 m.ö.h.

Schakt 4 utgick från +4.00 m.ö.h. med lagerföljd:

0-40 Grus och singel

40-80 Gul sand (S4L1)

80-130 Svart lager, fynd 1800-tal (S4L2)

130-240 Grå sand (S4L3), äldre markhorisont/slagfält

240-(340) Postglacial lera

Industrilager, huskonstruktion och slagfält i schakt 5

Strax norr om västra delen av schakt 3 grävdes schakt 5. Schaktet utgick från +3,70 m.ö.h. och mätte 2x10 m. Under cirka 0,25 m grässvål och fyllnadsgrus framkom ett lager brun/gul sand med inslag av tegel S5L1, 0,7 m tjockt. Möjligen är detta samma sandlager som påträffades i schakt 4, S4L1. Under S5L1 följde ett 0,6 m tjockt fyndförande lager med mörk sand S5L2. Fynden daterades i fält generellt

Figur 46. Schakt 4 mot sydost med industrilager och underliggande äldre markhorisont.

Figur 47. Detalj över schakt 4 mot sydost med industrilager och underliggande äldre markhorisont.

Figur 48. Schakt 5 mot norr med industrilager och underliggande äldre markhorisont följt av postglacial lera.

till 1800-talet. Sannolikt är det mörka sandlagret S5L2 sammanhängande med det mörka lagret S4L2 i schakt 4. Under S5L2 framkom en syllstensrad S5M1. S5M1 utgjordes av tre syllstenar, cirka 0,25–0,30 m, i nordvästlig-sydöstlig riktning. Syllstensraden S5M1 låg på ett 0,55 m tjockt lager grå sand S5L3. Under den grå sanden följde naturligt avsatt lera på +1,60 m.ö.h. Syllstensraden kan möjligen kopplas till den mur som framkom vid utgrävningen av yta E3B från år 2005 i dess södra schaktkant (jämför kapitlet om tidigare undersökningar).

Schakt 5 utgick från +3,70 m.ö.h. med lagerföljd:

0-10 Grässvål

10-25 Grått grus

25-95 Brun/gul sand med tegelinslag (S5L1)

95-155 Mörk sand, 1800-tal (S5L2)

155-210 Grå sand (S5L3), äldre markhorisont/slagfält

210-(230) Postglacial lera

Figur 49. Sirapsskrus från den tidiga sockerbruksindustrin från schakt 2.

Figur 50. Engelskt handmålat och tryckdekorat flintgods från 1800-talets första hälft till höger samt svenskt flintgods från sekelskiftet 1900 till vänster i schakt 3.

FYNDBESKRIVNING

Fyndmaterialet består i huvudsak av fynd från 1800-tal, främst keramik, järn (spik och gångjärn), glas och enstaka djurben. Det sparsamma äldre materialet tolkas vara ett resultat av att ladugården främst fungerat som just ladugård och därmed har inte avfallsmaterial avsatts i någon större mängd. Det finns dock goda chanser att det skiljer sig i olika specifika delar av ladugården.

Inga fynd samlades in för magasinering.

Figur 51. Diverse rödgods från schakt 5, bland annat skärva från 1700-tals kakelugn med stänkmålning samt fot från trefotsgryta, 1700-tal.

Industrilager från 1800-tal och tidigt 1900-tal

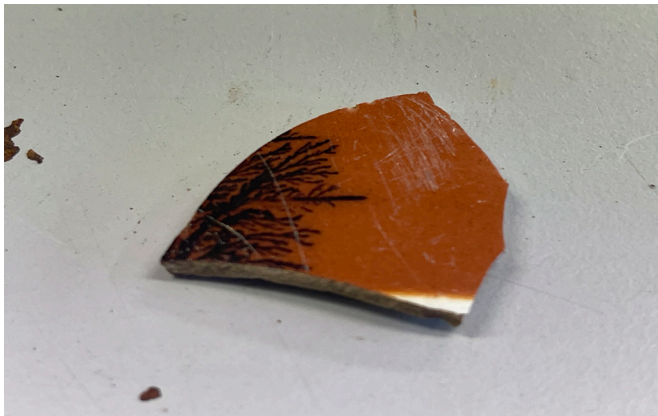
I det svarta industrilagret kom det relativt rikligt med fynd. Lagret tolkas som ett utfyllnadslager men kan ha olika faser som inte separerades i fält. Lagret fanns i schakt 2-4 och tolkas breda ut sig över hela området norr om Länga 3 (figur 24).

Schakt 2

Flintgods från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. En mindre kaffekopp samt ett rödgodsfat från tidigt 1900-tal och myningen från ett sirapskrus från 1800-talets första hälft. Glas i form av buteljer, flaskor samt mindre dricksglas av ofärgat glas.

Schakt 3

Flintgods från olika servisdelar, till exempel uppläggningsfat Gustafsberg Carrara tillverkat 1869. Enstaka skärvor från tidigt tidigt 1900-tal. Diverse skålar av engelskt flintgods, mest tryckdekorer men även enstaka handmålade från 1800-talets första hälft. Här påträffades även en skärva från ett fat i yngre rödgodsfat samt kakelugnsfragment från 1800-tal. Ett äldre fynd är en skärva ostindiskt porslin med Imari-dekor från 1700-talet. En fot till äggkopp påträffades också.

Figur 52. I sandlagret under industrilagret påträffades denna skärva engelsk dipped ware med mocha-dekor från 1800-talets första hälft.

Schakt 4

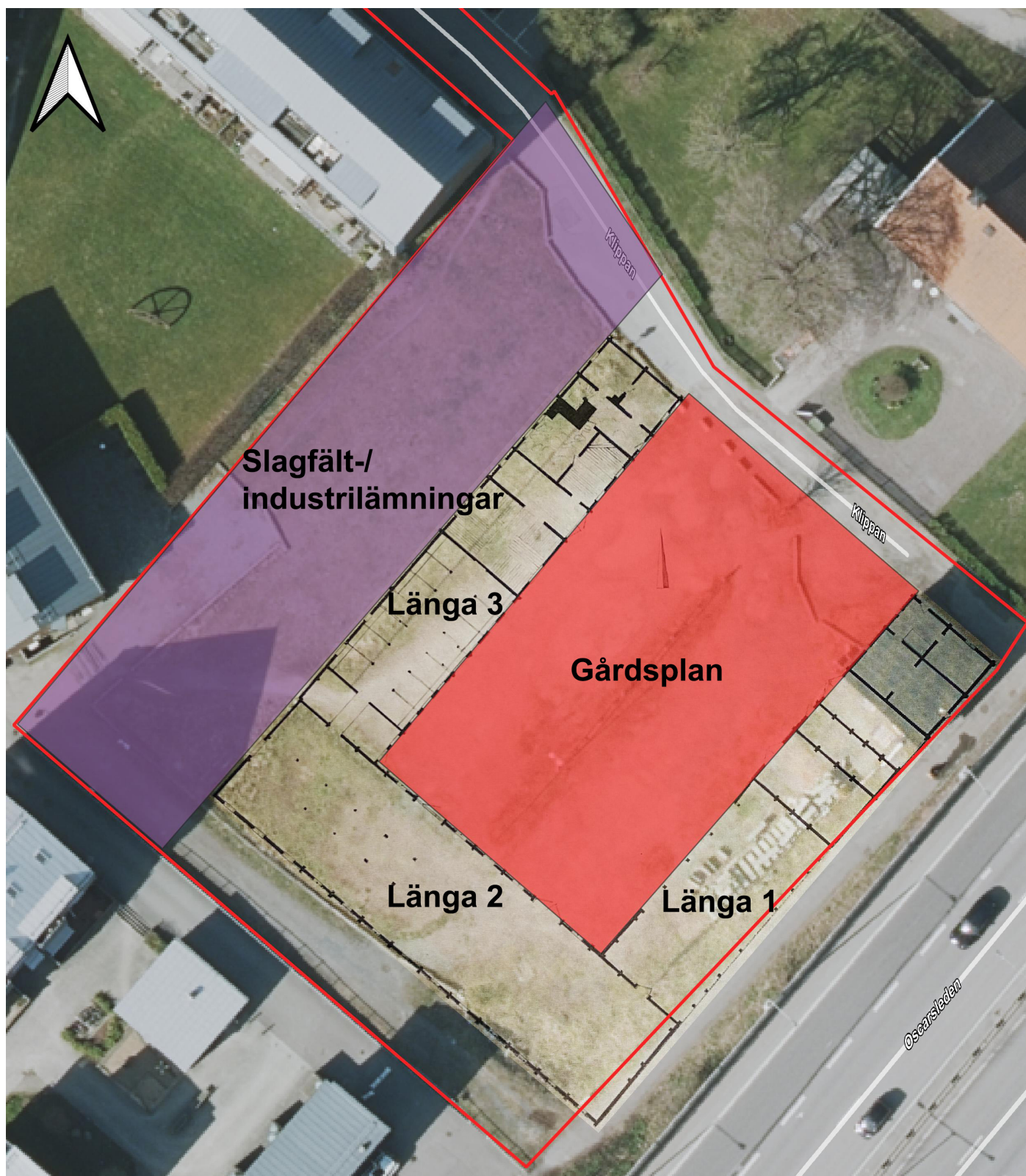
En helt blad från en kakelugn i majolika, 1870-/80-tal, samt skärva från vit kakelugn från 1800-tal. Här påträffades även två ovanligt stora hästskor till rejäla arbetshästar. Flintgods från 1800-tal påträffades samt enstaka skärvor av stengods.

Schakt 5

Mycket flintgods med blandad ålder från mitten av 1800-tal till tidigt 1900-tal. Av identifierade serviser kan nämnas Rörstrands Svala, 1897-1907, och Spetsmönstret, 1837-1907. Även Willow-mönstret identifierades men av okänd tillverkare. Identifierade kärltyper i flintgods: tvättfat, tallrikar, tefat, koppar. Rödgoods, botten till kärl samt ben till trefots gryta från 1700-/ tidigt 1800-tal. Kakelugnsfragment av stänkmålad rund ugn från 1700-talet. Hästbetsel i järn. Glasflaskor i olika storlekar samt dricksglas, handblåst. På en av flaskorna står det "Benedictine" och ett kors. X88 i botten med ett motstående E. Oklar ålder men gjuten flaska med text i relief.

Äldre marhorisont från senast tidigt 1800-tal

Fynd från sandlager under industrilagret. En bit dipped ware från skål dekorerad med mochadekor, 1800-1850 (figur 52).

Figur 53. Översikt över resultaten vid förundersökningen av Älvsborgs Kungsladugård.

TOLKNING OCH DATERING

Undersökningen påvisade tre olika tidshorisonter som delvis överlappar varandra (figur 53). Dessa är slagfält efter Älvsborgs belägringar (främst 1563 och 1612), Kungsladugård (1665-1810) samt den tidiga protoindustrin samt industriepoken (1800-tal). Samtliga tre är viktiga perioder i områdets historia men även viktiga i ett nationellt perspektiv. Nedan beskrivs lämningarna översiktligt med deras datering samt en argumentation om deras vikt och vetenskapliga potential.

Älvsborgs fästning med belägringar

Under industrilager i norr noterades ett lager som av allt att döma är detsamma som dokumenterades vid den tidigare slutundersökningen norr om det nu aktuella området. På ytan som benämndes E3B påträffades då stora mängder slagfältsrelaterade fynd (Lorentzson et al 2011). Det verkade då främst härröra från den danska belägringen 1612. Lagret framkom i samtliga nu grävda schakt (schakt 2-5) norr om Länga 3 och var mellan 0,3-1,1 meter tjockt och bestod sannolikt av flera skikt. Lagrets stratigrafiska läge, nivå och uppbyggnad överensstämmer med de markhorisonter som dokumenterades 2005. I den västra ytans södra del (E3A) dokumenterades 2005 något som tolkades som ett brofäste vilkens konstruktion fortsatte söderut inom nu aktuellt område.

Lagren under industrilagren var svåra att undersöka då de låg på stort djup. Marken var också väldigt vattenförande vilket gjorde att schakten snabbt fylldes med vatten. Detta medför att bara mindre ytor av denna del av området undersöktes. Det står dock klart att det inom ytan kallad *Slagfält- och industrilämningar* finns lämningar efter slagfältet samt sannolikt även fästningslämningar från Älvsborg. Dessa förväntas inom en yta av cirka 1000 m².

Vetenskaplig potential

Den vetenskapliga potentialen rörande Älvsborgs fästning rör dels de yttre befästningarna men framförallt kan ett relativt stort material från belägringarna 1563 och 1612 förväntas i den äldre markhorisonten. Detta är av stor vikt att undersöka för att förstå de belägringar som ledde fram till Älvsborg två lösen med tyngdpunkt på den danska belägringen 1612. Detta bör göras med utgångspunkt i de fynd som gjordes 2005 direkt nordväst om aktuell yta 2005. Det är också viktigt att ta höjd för konservering av de slagfältsrelaterade föremål som kan kopplas till denna fas.

Det skall poängteras att arkeologin förmodligen kommer att bli relativt okomplicerad i denna fas där framschaktad äldre markhorisont primärt bör undersökas med metalldetektor. Kunskapspotentialen bedöms dock vara hög.

Figur 54. Lodfoto över sökschakten vid förundersökningen av Älvsborgs Kungsladugård. Nordost uppåt i bild.

Älvsborgs Kungsladugård

Kungsladugårds tre olika längor påträffades som grundmurar och inne i byggnaderna påträffades konstruktionslager och raseringslager. Längorna bildar ett U och en välbevarad stenlagd gårdsplan påträffades däremellan (figur 3 & 4). Gårdsplanen är av betydande storlek. Stratigrafin visade sig vara förhållandevis okomplicerad med ett raseringslager under murarna på den nordvästra huslängan av Kungsladugård, vilket tyder på en återuppbyggnad. Längorna är uppförda under olika tider vilka från skriftliga källor kan dateras till 1700-talet och det tidiga 1800-talet. Delar kan dock vara så gamla som 1665 enligt kartmaterialet.

Undersökningen indikerade att de grundmurar som ladugårdens längor stått på har återanvänts. Detta tolkas förenklat som att de murar som de sista versionerna av Kungsladugård står på är mycket äldre grundmurar. Undersökningen kunde inte avgöra detta i detalj och varje länga har sannolikt sin egen komplicerade historia. Men sammantaget tolkas grundmurarna vara äldre än de längor som brann ner 2003 vilket innebär en möjlig datering till både 1600-tal och 1700-tal. Deras totala yta uppgår till drygt 1200 m².

Gårdsplanen bestod av en stenläggning av natursten och föreföll att till större delar vara intakt. Dess ålder går inte att säkerställa men att här fanns en hårdgjord

Figur 54. Lodfoto över sökschakt 2 och 3 vid förundersökningen av Älvsborgs Kungsladugård. Tydliga lämingar av stenläggning och grundmurar. Nordost uppåt i bild.

yta från ladugårdens etablerande 1665 är högst sannolikt. Den visade sig ha spår efter sektionsindelningar, något som inte är ovanligt och kan ha att göra med omläggningar av delar av stenläggningen över tid. Detta kan ha skett både under 1700-talet och 1800-talet. Stenläggningsens totala yta uppgår till cirka 970 m².

Vetenskaplig potential

En kungsgård från denna tid har aldrig tidigare undersökts arkeologiskt och som kronans anläggning är den av nationellt intresse. Frågeställningar bör fokusera på användande över tid för ladugården olika delar samt olika byggnadsfaser. Det är av stor vikt att dokumentera kungsgårdens byggnader i detalj för att diskutera användande av olika delar, ut- och ombyggnadsfaser samt ladugårdens generella utveckling över tid. Detta innebär att hela anläggningen behöver rensas fram i plan för en dokumentation av helheten. Då olika delar av längorna verkar ha olika komplexitet gällande lager för ombyggnadsfaser och bruksfaser kommer resursinsatsen skilja sig för olika delar. Makro- och miljarkeologiska analyser är nödvändiga.

I samband med detta krävs en noggrann dokumentation av gårdsplanens stenläggning för att utreda dess sektionsindelningar samt dess relation till byggnaderna. För att göra det på ett rimligt sätt behöver gårdsplanen tas fram i sin helhet i ett första steg.

Industri- och djuphamnsepoken

Utanför ladugårdslämningen framkom fyllnadslager från 1800-talet samt två huslämningar i form av syllstenar och stockar i den nordvästra delen av undersökningsområdet. Fyllnadslagrets ursprung bör ligga runt 1800-talets första hälft men de yngsta föremålen som kunde dateras var flintgods från 1900-talets första år.

De två huslämningarna påträffades i den nordvästra delen av undersökningsområdet direkt norr om Kungsladugård (schakt 2 & 5). Dessa är sannolikt från industriepoken men syns inte på kartor före 1870 och är rivna på fotona från 1962 (Jmf fig 9, 10 och 12).

Vetenskaplig potential

Området vid Klippan med sin djuphamn var en plats där protoindustrin växte fram under 1700-talet för att senare under 1800-talet bli ett tidigt industriområde efter engelska förebilder. Detta är speciellt i svensk industrihistoria och kunskapen om detta är av nationellt intresse. Det är av stor vikt att de lämningar som finns kvar av denna verksamhet dokumenteras för eftervärlden. De lämningar som påträffats inom aktuellt område dateras dock till senare än 1870 och faller då utanför den juridiska gränsen för vad som behöver dokumenteras.

Fynd

Trots att det inte kom så mycket fynd vid förundersökningen berördes en reellt liten del av en mycket stor yta och det är rimligt att det kan finnas lokala kontexter och delar av ladugården där det avsatts avsevärt mycket mer fynd. Detta bör beaktas och tas höjd för vid upprättande av fyndstrategi och konserveringsbehov vid eventuell arkeologisk undersökning. Det kan komma fynd från 1500-tal och framåt.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Lagskyddet kvarstår inom undersökningsområdet.

Göteborgs stadsmuseum anser att de lämningar som påträffats efter Kungsladugård vid förundersökningen bör bevaras. Men om exploatering ändå fortgår behöver de arkeologiskt slutundersökas med hög ambitionsnivå med avseende på deras nationella och regionala betydelse. Även de potentiella fynden av slagfält behöver undersökas. De industrihistoriska lämningar som påträffats norr om Länga 3 dateras till senare än 1850 och bedöms vara utan juridiskt skydd enligt KML.

Den delen av undersökningsområdet som följer gatan mot nordväst kunde inte undersökas på grund av ledningar. Denna del behöver schaktövervakas vid eventuella schaktningsarbeten då lämningar är möjliga längs hela sträckan.

LITTERATUR

Bodman, Gösta och Uddenberg, Arvid. 1938. *Carnegieska porterbruket 1813-1938*. Göteborg.

Lorentzson, Mona, Mats Sandin & Tom Wennberg 2011. *Gamla Älvsborg i nytt ljus, arkeologiska undersökningar 2004-2006*. Göteborgs stadsmuseum 2011:1.

Roos, Johanna & Niklas Martis. 2016. *Kulturmiljöunderlag inför detaljplan inom fastigheten Majorna 720:419 inom stadsdelen Majorna*. Göteborg Antiquum AB 2016.

Sylvan Larsson, Gunnel. 1962. *Älvsborgs Kungsladugård*. Göteborg förr och nu II. 1962.

